

MODERNLEŞME DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA TARSUS VE MERSİN'DEKİ AZINLIK OKULLARI

İbrahim Halil AYTAR*

Özet

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tarsus ve Mersin kentinde yaşayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ile yabancı devlet vatandaşları, bu dönemde eğitim alanında yapılan düzenlemeler ve reformlar sayesinde getirilen haklardan yararlanarak kendi okullarını açmış ve çocuklarının eğitimine yoğunluk vermişlerdir. Her iki kentte yaşayan Rum, Ermeni ve Maruni kökenli vatandaşlar sayıları az olsa da okullarını açmışlardır.

Aynı dönemde Yabancı devletler de misyonerlik faaliyeti amacıyla bölgede okullar açmaya başlamışlardır. Bu okullar arasında bölgede açılan en önemli okul St. Paul's Institute olarak bilinen "Tarsus Amerikan Koleji"dir. Koleji 1888'de eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Yalnızca gayrimüslim ailelerin çocuklarını almışlardır. 1924'ten sonra genel olarak Müslüman ailelerin çocukları eğitim almaya başlamıştır. Tarsus Amerikan Koleji, hala günümüzde MEB'e bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Mersin ve Tarsus'ta Fransız Katoliklerine ait kiliselerin bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan kız ve erkeklere ait ayrı okulların bulunduğu görülmektedir. Bu okullar genelde ilk olarak ruhsatsız olarak kurulmuş, daha sonra ruhsat ve benzeri resmi evraklar tamamlanarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler

Mersin, Tarsus, Gayrimüslim, Tarsus Amerikan Koleji, Capucins

MINORITY SCHOOLS IN TARSUS AND MERSIN IN OTTOMAN EMPIRE DURING THE MODERNIZATION PERIOD

Abstract

Non-Muslim Ottoman citizens and foreign nationals, living in Tarsus and Mersin starting from the second half of the 19th century, had founded their own schools and concentrated on their children's education thanks to the regulations and reforms undertaken in the education field. Citizens

* Okutman, Mersin Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı, Mersin/Türkiye. iaytar@mersin.edu.tr

with Greek, Armenian and Maronite origins, residing in both cities, had founded their schools although these were few in number.

Similarly, foreign countries had founded schools for missionary purposes during that period. Tarsus American College, which is also known as St Paul's Institute, is the most important one among these schools. College became operational and started education services in 1888. Solely, non-Muslim students had been accepted to the school. In general, Muslim students were able to attend this college only after 1924. Tarsus American College is still operational under the authority of the Ministry of National Education. There were also separated boys' and girls' schools operating within French Catholic Churches in Tarsus and Mersin. Generally, these schools were founded without any prior authorization. Later on, they obtained licenses and completed similar formal documents in order to continue providing educational services. Majority of them terminated their services with the advent of the Unity of Education Law.

Key Words

Mersin, Tarsus, Non-Muslim, Tarsus American College, Capuchins

GİRİŞ

Osmanlı Devletinin gelişip, yükselmesinde eğitim öğretim kurumlarının ve uygulanan eğitim sisteminin rolü büyüktür. Devletin kuruluşundan 19. yüzyıla kadar medreseler ve sıbyan mektepleri eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü temel kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlar; Devletin kontrolünde olmayan ve bağlı buldukları vakıflar aracılığıyla yönetimi sağlanan, bu nedenle de sosyal ve dinî yönü ağır basan kurumlardır. Devletin her açıdan güçlü, toplumun da istikrarlı olduğu bir yapıda vakıflar da gerçek görevlerini yerine getirebilme imkânını bulabilmişlerdir. Böyle bir yapıda, bu eğitim kurumları da asıl işlevleri olan bilimsel faaliyetlerle meşgul olup, topluma hizmet edebilmişlerdir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin de bozulmaya başlaması, vakıf kurumlarının ve ona bağlı olan medreselerin bozulmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak 18. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme çabaları ortaya çıkmıştır. İlk etapta farklı kurumlarda başlayan modernleşme hareketlerine, medrese ve ulema sınıfı kendisini kapatmıştır. Bu nedenle eğitim ve öğretimde yenilik, ancak ulemanın etkisinin az olduğu askerî okullarda başlamıştır.¹

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan itibaren toprak, nüfus, ekonomi, yönetim, toplumsal, kültürel yapı ve uluslararası ilişkiler açısından hızlı bir değişime sahne olmuştur. Bu değişimlerin önemli savunucularından biri de padişah II. Mahmud'tur. II. Mahmud döneminde eğitim alanında başlayan modernleşme çabaları Tanzimat Döneminde de tüm hızıyla devam etmiştir. II. Mahmud gerek askeri ve gerekse sivil alanda eğitimin modernleştirilmesi için eğitim sisteminde köklü yenilikler yapmıştır. Batı dünyasında her alanda görülen ilerlemenin ancak eğitim yoluyla Osmanlı Devletine girebileceğini bilen II. Mahmud, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da eğitim alanındaki uygulamalarını örnek alarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur.² Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, modern eğitim veren okulların açılması, 1824 yılında ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi gibi önemli girişimlerde bulunulmuştur. Zorunlu ilköğretim girişiminin amacı, Müslüman çocuklarının din eğitimi yapan sıbyan mekteplerine devamını sağlamak ise de yapılan bu çalışma eğitim alanında yapılan köklü ıslahatların başlangıcı sayılır. 1839 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia kurularak eğitim-öğretim işleri bu kurumun emrine verilmiş ve bu alanda teşkilâtlanma çalışmaları da hız kazanmıştır. Amaç, eğitimi medreselerin tekeline kurtar-

¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 9-11.

² İbrahim Bozkurt, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin Tarihi (1847-1928)*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Mersin 2012, s. 92.

arak devlet denetimi altına almaktır.³ 1845 yılında memleketin maârif meseleleri sorumluluğunda olarak Meclis-i Maârif adıyla geçici bir maârif teşkilâtı kurulmuştur. Bu geçici teşkilâtın raporu doğrultusunda 17 Temmuz 1846 yılında ilk defa doğrudan tüm ülkenin eğitim ve öğretim işlerinden sorumlu bir kuruluş olan Meclis-i Maârif-i Umûmî kurulmuş ve başına da Mühendis Mehmed Emin Paşa tayin edilmiştir. Meclisin isteği doğrultusunda aynı yıl 8 Kasım 1846'da vakanüvis Esad Efendi başkanlığında Mekâtib-i Umûmiye Nezareti kurularak çalışmalara başlamıştır.⁴

Tanzimat Döneminde Osmanlı eğitim sisteminde yapılan bir önemli değişiklik de, 1 Eylül 1869 yılında yayınlanan ve Saffet Paşa tarafından hazırlanan "Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi"dir.⁵ Nizamname ile eğitimde ilk defa sistemleşme ve kanunlaşmaya gidilmiştir. Merkez teşkilâtı yeniden yapılandırılırken taşrada da önemli düzenlemeler uygulamaya konulmuş ve vilâyetlere maârif müdürleri tayin edilerek maârif meclisleri oluşturulmuştur. Yine bu nizamnâme ile köylerde ve mahallelerde sıbyan, hane sayısı beş yüzü geçen kasabalarda rüşdiye, bin evi geçen kasabalarda idâdî ve vilâyet merkezlerinde de sultânî kurulması kararlaştırılmıştır. Belirtilen idari merkezlerin üstündeki daha kalabalık yerleşim yerlerinde ise meslek, ihtisas okulları ve İstanbul'da bir Dârülfünûn bulunması öngörülmüştür.⁶ Bu nizamname ile ülkede öğretim basamakları Batı'da olduğu gibi 3 gruba ayrılmıştır; İlköğretim, Orta öğretim ve Yükseköğretim.

II. Meşrutiyet'ten sonra ise eğitim alanındaki sorunlar, yeni yönetimin ele alması gereken en önemli hususlardan birisi olarak karşısına çıkmıştır. İlk defa bu dönemde eğitim-öğretimin birleştirilmesi yönünde bazı adımlar atılmış, ilköğretim için özel vergiler konulmuş, kullanılmakta olan Arap alfabesinde değişiklikler yapılarak daha kolay öğrenilen bir alfabe geliştirilmeye çalışılmış ve kadınların eğitimine önem verilmiştir. Aslında bu dönemde yapılan çalışmalar, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen eğitim hamlesine ilişkin düşüncelerin geliştiği ve şekillendiği bir hazırlık evresi niteliği taşımaktadır.⁷

Devlet tarafından eğitim alanında yapılan bütün bu düzenleme çalışmalarının yalnızca Müslümanlara hitap ettiği görülmektedir. Gayrimüslim cemaatlerden Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ise, 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayarak eğitim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte, kendi

³ Bayram Kodaman, Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992, s. 476.

⁴ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, ss.11-13; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı -19. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-* (Haz. Taceddin Kayaoğlu) Yeni Türkiye Yay., Ankara 2001, s. 31-36.

⁵ Age., s. 92.

⁶ Necdet Sakaçoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 89-90; İhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, c. II, İstanbul 1985, s. 470.

⁷ Tekeli, *agm.*, s. 473.

eğitim sistemlerini yabancı misyonerlerin de desteğiyle modernleştirme çabalarına hız vermişlerdir. Bu dönemde mekteplerinin sayılarını oldukça arttırmışlardır. Kendi modern okullarında çocuklarına millî bir eğitim vermeye çalışmışlardır.⁸

Ayrıca yabancı devletler de çeşitli amaçlarla dinî ve lâik okullar kurma hakkını yapılan düzenlemelerle elde etmiş ve İmparatorluk bünyesinde birçok okul açarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bunlara bir de özel okullar eklenince, yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan görüntü; Osmanlı eğitim sistemi bu parçalanmış yapısıyla toplumu bütünleştirmekten ziyade ayırıştırmaya hizmet eder bir durum almıştır.⁹ 19. yüzyılda eğitim alanında yaşanan bu gelişmelerle birlikte birçok Osmanlı kentinde gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının ve yabancı devlet vatandaşlarının açmış oldukları okulların sayısı hızla artmıştır. Bu dönemde eğitim alanında yapılan ıslahatların bir sonucu olarak diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Mersin ve Tarsus'ta da Müslümanlara ve gayrimüslimlere hitap eden geleneksel ve modern anlamda eğitim veren kurumlar açılmıştır. Ancak çalışmamızın sınırları nedeniyle Mersin ve Tarsus'ta Müslümanlara hizmet veren okulları dışarıda bırakarak sadece azınlık ve yabancı devlet okullarının şehirdeki eğitim-öğretim faaliyetleri inceleyeceğiz.

MERSİN VE TARSUS'TAKİ AZINLIK OKULLARI

Gayrimüslimler, Tanzimat Fermanı'nın kendilerine getirdiği özgürlüklerden yararlanarak eğitimde önemli mesafeler almışlardır. Islahat Fermanı (1856) ise gayrimüslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine uygun; ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatını vermiştir. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Rumlar, Ermeniler, Hristiyan Araplar da yaşadıkları kentlerde okullar açmışlardır. Osmanlı Devletinin, hakimiyeti altında yaşayan azınlıklara kendi cemaatlerinin eğitim işlerini üstlenmelerine izin vermesiyle, Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeni ve Rumlar kendi kiliselerinin bünyesinde kendi okullarına sahip olmuşlardır. Aynı şekilde Yahudiler ve diğer azınlık gruplar da kurdukları okullarında çocuklarına kendileri eğitim vermişlerdir.¹⁰ Azınlık okulları, Tanzimat döneminde kendilerine tanınan imkânların etkisiyle büyük bir gelişme göstermiştir. Tanzimat'tan sonra da gelişme imkânı bulan bu okullar, asıl büyümeyi, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında gerçekleştirmiştir. Bu dönemde devletin her türlü denetimine karşı çıkan bu okullar, ayrılıkçı fikirlere sahip Rum ve Ermeni gençlerinin yetiştirildiği kurumlar hâline gelmişlerdir. 1913-1914 yıllarında Rum, Ermeni,

⁸ Tekeli, *agm.*, s. 461-464.

⁹ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 13.

¹⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi; M.Ö.1000-M.S.2010*, Pegem Yay., Ankara 2010, s. 103, 104.

Musevi ve diğer azınlık gruplara ait ülke genelindeki okulların sayısı 2.596'yı bulmuştur. Bu okullarda 4 binden fazla öğretmenin çalıştığı tespit edilmiştir.¹¹

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ülkenin her tarafına yayılmış olan bu okullar, İtilâf Devletlerinin çıkarlarına hizmet eden, yerler konumuna gelmiştir. Azınlık okullarında devlet otoritesini sağlayabilmek amacıyla, 1915 yılında çıkarılan bir talimatnâme ile azınlıklara sadece kendi oturdukları mahalle ve köylerde okul açabilme, Türkçe, Türkiye Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulması ve okulların Maârif Nezaretinin mülkiye âmirleri tarafından denetlenmesi gibi şartlar getirilmiştir.¹² Ülkedeki azınlık okullarını kontrol altında tutmak amacıyla yapılan bu girişimlere rağmen, özellikle Rum ve Ermenilere ait okullar ve bu okullarda görevli öğretmenler, kendi milliyetçilik hareketlerini desteklemeyi sürdürmeye devam etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ülkedeki Ermeni nüfusunun, mübadeleden sonra da Rum nüfusunun iyice azalması sonucunda, çoğunluğu oluşturan bu iki millete ait okulların birçoğu kapanmış, mevcutlar ise Tevhid-i Tedrîsât Kanunu ile Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

İnceleme kapsamına giren döneme genel olarak bakıldığında; 20. yüzyılın başı itibarıyla Mersin'de 2'si Osmanlı tebası olan gayrimüslimlere, 4'ü yabancı devletlere ait toplam 6 okul bulunmaktadır.¹³ 1890'da bölgeyi gezen Cuinet; Mersin Sancağındaki gayrimüslimlere ait okullar hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

“ Ortodoks Rumların, Arapça, Fransızca ve Yunanca'nın öğretildiği özel bir okulları bulunmaktadır. Ayrıca sadece modern Yunanca'nın öğretildiği bir okulları daha vardır. Bunların dışında bir de kızlara ait okulları bulunmaktadır. Gregoryen olan Ermenilerin, Fransızca, Ermenice ve Türkçe eğitim yapan bir erkek okulları vardır. Katolikler, 45 öğrencinin mevcut olduğu bir okula sahipler. Bu okul bir Kapusen rahibinin yönetiminde olup bu okulda, Türkçe ve Fransızca dersleri verilmektedir. Saint-Joseph rahibelerine bağlı bir kız okulu vardır. Bu okulun öğrenci sayısı 25 kızdan ibarettir. Bu öğrencilerin 4'ü yatılıdır. Ayrıca çeşitli din ve millete mensup 45 genç kızın çok iyi eğitim aldıkları, Saint-Joseph rahibelerine bağlı parasız bir okul daha bulunmaktadır.”¹⁴

1900 yılına ait Maarif Salnamesine göre; Mersin Sancağında gayrimüslim ve yabancılara ait okullarla ilgili şu bilgiler yer almaktadır;¹⁵

¹¹ Age., s. 277.

¹² Age., s. 277.

¹³ Bozkurt, age., s. 104.

¹⁴ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Géographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie Mineure*, ISIS Press, C. 2, İstanbul 2001, s. 59.

¹⁵ Bozkurt, age., s. 104.

Mersin'de Gayrimüslim Okulları				Mersin'de Yabancı Okullar			
TOPLAM				TOPLAM			
Kız		Erkek		Kız		Erkek	
Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
-	130	2	70	3	130	1	147

Kentte Osmanlı tebaası (vatandaşı) olan gayrimüslimler ile yabancı devletlere ait olmak üzere toplam 6 okulun bulunmaktadır. Tabloda belirtildiği üzere Osmanlı tebaası olan Gayrimüslimlerin kendilerine ait 2 okulu bulunurken, yabancı devletler tarafından kentte açılan 4 okul bulunmaktadır. Ayrıca salnamede kentteki gayrimüslim genel nüfusuna oranla kızların %19'u, erkeklerin %26'sı okur-yazar olarak belirtilmiştir. Yabancı devletler tarafından kentte açılan okullar incelenecek olursa; Osmanlı Devletinde farklı Katolik tarikatlarına mensup çok sayıda okulun faaliyet gösterdiği bilinmektedir.¹⁶ Mersin'de faaliyet gösteren de "Capucins" tarikatıydı. Bu tarikata bağlı rahip ve rahibeler tarafından kilise bünyesindeki okullarda eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyılın sonu itibarıyla Mersin'de Katolik Kilisesi'nin himayesinde kızlar ve erkekler için tahsis edilmiş iki ayrı okul bulunmaktaydı.

MERSİN KATOLİK KİLİSESİNE BAĞLI ERKEK OKULU

Mersin'de 1854 yılında Francavillalı Peder Antonio, "Colleggio di Sant' Antonio" adında bir okul açmıştır. Bu okulun 1884 yılında 30 öğrencisi vardı. Süreç içerisinde sayı belirtilmemekle beraber artış söz konusu idi. Çünkü 1903 yılında Fransa'dan 3 hoca getirtme ihtiyacı duyulmuştur. Bu okulda, Fransızca eğitim yapılmakla birlikte, Türkçe ve Arapça dersleri de verilmiştir. I. Dünya Savaşı süresince okul kapalı kalmıştır. Savaş sonrasında tekrardan açılmıştır. Belediyenin de desteğiyle okul biraz büyütülüp, iyileştirilmişse de Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birlikte okul, 1 Mayıs 1924'te kapatılmıştır. Kapatıldığı dönemde toplam 105 öğrencisi ve 5'i rahip olmak üzere 12 öğretmeni vardı.¹⁷

MERSİN KATOLİK KİLİSESİNE BAĞLI KIZ OKULU

1887 yılında peder Basilio tarafından kız çocuklarının öğrenim görebilmesi için açılmıştı. Kilise'ye bağlı olan erkek okulunun yanındaki binada eğitim verilmekteydi. Fransa'dan gelen rahibeler tarafından eğitim verilmekte idi. Okulda öğrenim dili Fransızca olup, Arapça, el işi dersi ve piyano

¹⁶ Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., c. II, İstanbul 1985, s. 485-492.

¹⁷ Bozkurt, *age.*, s. 106.

dersi verilmiştir. İlk ve orta olmak üzere iki kısımdan oluşan okul, erkek okulu gibi aynı yıl, aynı gerekçelerle kapatılmıştır.¹⁸

TARSUS'TAKİ GAYRİMÜSLİM OKULLAR

Aynı dönemde Tarsus'ta ise; farklı kaynaklarda farklı rakamlar söz konusudur. 1881, 1890, 1891, 1901 ve 1902 yılı Adana Vilâyet Salnâmelerinde Tarsus'ta 10 adet azınlık okulunun bulunduğu belirtilmektedir.¹⁹ Cuinet ise şehirde 2'si erkek ve 1'i kız okulu olmak üzere 3 Rum, 2 Ermeni, 1 Katolik ve 1 de Protestan okulunun bulunduğunu ifade etmektedir.²⁰ 1905 tarihli Şark Ticaret Yıllığında ise şehirde Gregoryen Ermeni Mektebi (erkek), Katolik Ermeni Mektebi (karışık), Katolik Rum Mektebi (erkek) ve Ortodoks Rum Mektebi (karışık) olmak üzere toplam 4 adet azınlık okulunun bulunduğu belirtilmektedir.²¹ Tarsus'ta yaşayan Ermeniler, Meryem Ana Kilisesini hem ibadet yeri, hem de eğitim-öğretim yeri olarak kullanmışlardır. Ermeniler, eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir kısmını kilisede yürütürken, bir kısmını da yine kendilerine ait olan okullarında yürütmüşlerdir. 1890 yılında Tarsus'ta Ermenilere ait ve talebe mevcudu 50 kadar olan iki tane okul olduğu bilinmektedir.²²

Necdet Sakaoğlu'na göre Ermeni okullarında Türkçe dersi de okutulmaktadır; *"Ermeni okullarının bir özelliği, Ermenicenin yanında, bir zorunluluk yokken Türkçenin de öğretilmesiydi. Hesap dersleri ise Türkçe yapılmaktaydı. 1900'de Osmanlı ülkesindeki 913 Ermeni mektebinde 91.226 öğrenci okumaktaydı."*²³ Tarsus'ta bulunan Ermeni okullarında, böyle bir durumun var olup olmadığına dair herhangi bir kayıt elimizde bulunmamaktadır.

Yukarıdaki satırlarda da belirttiğimiz üzere kentte, Ortodoks Rumlara ait 3 okul bulunmaktaydı.²⁴ 1890 yılında Tarsus'ta yaşayan bir başka gayrimüslim topluluk olan Marunilere de ait küçük bir okul bulunmaktaydı. Bir papazın, bu okulda 40 öğrenciye ders verdiği belirtilmektedir.²⁵ 19. yüzyılın sonuna ait bir başka belgede Tarsus'ta Maruni Kilisesi bünyesinde faaliyet gösteren Marunilere ait 1 okulun bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Ancak bu okulun öğrenci sayısı ve ne zamana kadar varlığını devam ettirdiği hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgilerden Tarsus'ta Ermeni ve Rumların mensup oldukları mezheplere göre bağlı oldukları kilisele-

¹⁸ Bozkurt, age., s. 107.

¹⁹ Sacit Uğuz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2011, s. 230.

²⁰ Cuinet, age., s. 11.

²¹ *Şark Ticaret Yıllıkları*, 1905, s. 1628.

²² Hikmet Öz, *Bilinmeyen Tarsus*, Kültür Bak. Yay., 1.b., Ankara, 1998, s. 39; Cuinet, age., s. 11.

²³ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Mart 2003, s. 88.

²⁴ Öz, age., s. 41.

²⁵ Cuinet, age., s. 167.

²⁶ BOA. MF. MKT. 304/5.

rin her birinin bünyesinde o cemaatin okullarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

YABANCILARA AİT OKULLAR

Osmanlı İmparatorluğunda yabancı devlet okulların geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Şüphesiz bu okulları misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı ülkesindeki gelişimi ile aynı paralelde düşünmek gerekir. İlk açılan yabancı okullar 16. yüzyılın sonlarında Fransa kralının himayesinde faaliyet gösteren Katolik okullarıdır. Cizvit ve Fransiskan misyonerleri, kapitülasyonların kendilerine sağladığı imtiyazlar sayesinde zamanla İstanbul, İzmir, Halep, Suriye, Filistin, Mısır, Irak, Kıbrıs ve Yunanistan gibi Osmanlı vilâyetlerinde okullar açarak faaliyetlerini arttırmışlardır. Osmanlı topraklarında ilk açılış amaçları Latin çocuklarına dinî eğitim vermek olan bu okulların, aslında Katolik Mezhebi'nin diğer mezhepler karşısında üstünlüğünü sağlamak, ayrıca kültürel ve ekonomik bakımdan Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını güçlendirmek amacını taşıdıkları bilinmektedir.²⁷

Katoliklerden sonra Protestanlar da Osmanlı ülkesinde yoğun bir misyonerlik faaliyetine başlamışlardır. Protestan misyonerlerinden Osmanlı topraklarına ayak basan ilk kişi, 1815 yılında Mısır'a gönderilen bir İngiliz papazdır. 1820 yılında gelen Amerikalı misyonerler ise bu tarihten sonra açtıkları okul, hastane ve yetimhanelerle Osmanlı topraklarındaki en etkili misyoner grubu olmuşlardır. 1824 yılında Beyrut'ta açılan ilk Amerikan Protestan okulunu ilerleyen yıllarda ülkenin her tarafında açtıkları yeni okullar takip etmiştir.²⁸ Protestan misyonerlerinin yaptıkları çalışmalar ilk başta dinî nitelikli gibi görünse de asıl amaç İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı ülkesinde kullanabileceği Protestan kitleler oluşturmaktır.²⁹ Özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra, vicdan hürriyeti prensibi çerçevesinde mezhep değiştirmenin serbest olması, Protestanların işine gelmiştir. Eğitim faaliyetlerini, Protestanlaştırma programlarını uygulamakta bir araç olarak kullanan misyonerler, 1856'dan sonra daha serbest hareket etme imkânı bulmuşlardır.³⁰ Yukarıdaki satırlarda isimleri geçen devletlerin amacı, bu okullarla kendi siyasi, kültürel ve ticari çıkarlarını gözetmektir. Çok fazla bir süre geçmeden, Osmanlı kentlerinde kendi ülkelerine ve uluslarına hayranlık duyan, yeni elit topluluklar yetiştireceklerdir.³¹

²⁷ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992, s. 27, 28; Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 7; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 175.

²⁸ Uygur Kocabaşoğlu, "Amerikan Okulları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul 1985, c. II, s. 496; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 175.

²⁹ M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992, s. 30; Sezer, *age.*, s. 7.

³¹ Sakaçoğlu, *age.*, s. 87.

Osmanlı ülkesindeki misyonerler içerisinde başı çeken Amerikalılardır. 1830'da imzalanan ilk Osmanlı-ABD anlaşmasından sonra faaliyetlerini artıran Amerikan Board örgütünün, Islahat Fermanı'nın getirdiği bu serbestlikten istifade ile ruhsatlı ve ruhsatsız açtığı okulların toplam sayısı, kendi belgelerinde 1895 yılında 449, 1900 yılında 425, 1910 yılında ise 430 olarak kaydedilmiştir.³² 19. yüzyılın sonu itibarıyla İmparatorluk dâhilindeki yabancı okulların toplam sayısı 1.500'ü geçmiş ve bu okullarda Müslimgayrimüslim 61.000'den fazla öğrenci eğitim görmüştür.³³

Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan bu gelişmelerle birlikte, Hristiyan dünyasının en tanınmış misyoneri olarak kabul edilen Aziz Paulus'un³⁴ yaşadığı yer olması nedeniyle Hristiyanlar için önemli bir merkez konumunda olan Tarsus'ta misyonerlik faaliyetlerinin, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hız kazandığı görülmektedir. Fransızların Cizvit, Amerikalıların Protestan misyonerleri, öncelikle Tarsus'un gayrimüslim nüfusunun fazla olduğu köylerinde ve mahallelerinde ev kiralamak suretiyle eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. 1887 yılında misyonerlerin evlerde Müslüman ve Hristiyan çocuklarına eğitim verdiklerinin anlaşılması üzerine, ruhsatsız olarak faaliyet gösteren bu okullar kapatılmak yerine, yöneticilerinden Maârif Nezareti nizamnâmesi'nin hükümlerine uygun hâle getirilmesi istenmiştir.³⁵ Şüphesiz devletin, misyonerlerin faaliyetlerine karşı takındığı bu yumuşak tavır ve serbest çalışma ortamı, ilerleyen yıllarda Tarsus'un, Amerika'nın en eski ve en güçlü misyonerlik örgütü olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'nin önemli misyon merkezlerinden birisi hâline gelmesinde etkili olmuştur. Amerikalı misyonerlerin Tarsus'taki merkezleri St. Paul's Institute adıyla 1888 yılında açılan ve günümüzde de Tarsus Amerikan Koleji olarak eğitim-öğretime devam eden okuldur.

Koleji açan Amerikalılar, özellikle Ermeni nüfusunun yoğun olduğu yerleri misyon merkezi olarak belirlemişlerdir. Bu tür yerlerde her dereceden okullar açarak kendilerine hedef kitle olarak belirledikleri Ermeni gençleri ve aileleri üzerinde etkili olmayı amaçlamışlardır.³⁶ Bu doğrultuda ilk misyoner okulu, 1820 yılında İzmir'de kurulmasından sonra ilk Amerikan okulu da 1831 yılında İstanbul'da açılmıştır. Bu tarihten sonra ilerleyen yıllarda Trabzon, Erzurum, Antep, Sivas, Adana, Merzifon, Diyarbakır, Kayseri ve Harput misyonları açılmıştır. 1870 yılına gelindiğinde ise bugünkü

³² Age., s. 88.

³³ Kocabaşoğlu, *agm.*, s. 496, 497; Sakaoğlu, *age.*, s. 88.

³⁴ Vahapoğlu, *age.*, s. 25.

³⁵ BOA. *DH.MKT.* 1408/68.

³⁶ İlknur Polat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerinde Bir İnceleme", *Bellelen Dergisi*, TTK Yay., C. LII, sayı: 203, Ankara 1988, s. 634; Özgür Yıldız, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilâtı*, İQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 53.

Türkiye sınırları içerisinde kalan tüm alanların Amerikan misyoner faaliyetlerinin etki alanı içerisine girdiğini söylemek mümkündür.³⁷ American Board örgütünün Orta Anadolu misyon bölgesi içerisinde yer alan ve bünyesinde bir miktar Ermeni nüfus barındıran Tarsus'ta, bir Amerikan misyoner okulu açma fikri, diğer bölgelerde olduğu gibi ne halktan ne de Board örgütünden gelen bir talep doğrultusunda olmuştur.³⁸ Tarsus'ta yaşayan Ermeni nüfusunun oldukça azınlıkta olması (% 4-5) Board teşkilâtının ilk başta ilgisinin buraya yönelmemesinin en önemli nedeni olmalıdır.

Tarsus'taki Amerikan Okulu, St. Paul Enstitüsü adıyla New York'lu iş adamı Elliott Fitch Shepard'ın girişimleri sonucu kurulmuştur. 1885 yılında hacı olmak için Kudüs'e giderken, Aziz Paulus'un doğduğu yer olan Tarsus'a uğrayan Shepard, bu kasabayı çok beğenmiş ve burada bir okul açmayı düşünmüştür. Amerika'daki Presbiteryen Board (BFMBC) tarafından desteklenen Shepard'ın çalışmaları sonucunda öncelikle St. Paul Cemiyeti³⁹ adıyla bir cemiyet kurulmuş ve bir mütevelli heyeti oluşturulmuştur. Ardından da bu cemiyetin bünyesinde yer alacak okulun kuruluş sözleşmesi, 1887 yılında New York Senatosu tarafından onaylanmıştır. 14 Kasım 1888 tarihinde Amerika'dan Hariciye Nezaretine gelen bir takirde; Tarsus'ta New York Eyaleti kanunlarına tâbi St. Paul adlı bir cemiyet kurulduğu belirtildikten sonra, cemiyetin maksadının insaniyete hizmet etmek olduğu vurgulanmıştır. Cemiyet üyelerinin bu amaç doğrultusunda Tarsus ve çevresinde çocuk ve yetimlerin iâşe, talim ve terbiyesi için çalışacakları, bunun için şimdilik 140 çocuk ve yetimin ihtiyacını karşılayacak meblağın tahsis edildiği belirtilmiştir.

Ayrıca bu cemiyeti kuranların, Amerikan Dışişleri Bakanlığına bir rapor sunarak, Tarsus'ta menkûl ve gayr-i menkûl emlak alma, satma, kiralama ve kullanma, öğretmen yetiştirme, özellikle ihtiyacı olan kız ve erkek öğrencilerin iâşesini karşılama ve bunların eğitimini üstlenme, kitap ve gazete çıkarma gibi faaliyetlerde bulunabilmeyi talep ettikleri de belirtilmektedir. Ardından da insaniyet namına hizmet verecek olan bu cemiyetin faaliyetleri ve açılması düşünülen okul için bir an evvel irade-i seniyye çıkması yönünde Hariciye Nezaretinden yardım istenmektedir.⁴⁰ Hariciye Nezâretinin, cemiyetin Tarsus'ta açacağı okul hakkında daha fazla bilgi istemesi üzerine gelen cevapta; cemiyetin Tarsus'taki temsilcilerinin öğretmenler Hartune Jenanian ve Alexander Lashlan ile teftiş komisyonu azasından Şakmakyan olduğu bildirildikten sonra, okulda Türkçe ve Ermenice hurûf ile sarf-ı

³⁷ Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s. 106.

³⁸ *Age.*, s. 200.

³⁹ BOA. HR..TO. 148/84.

⁴⁰ BOA. HR.TO. 148/84.

Türkî, İngilizce gramer, coğrafya-i tabiî, ulûm-ı ri'yâziye ve İncil-i Şerif derslerinin okutulacağı, ayrıca ileride çiftçilik ve marangozluk sanatları, Rumca, Ermenice ve Fransızca lisanları, tarih-i umûmî, kavanîn-i ticariye ve düveliyeye, hikmet-i tabiiye, felsefe ve ulûm-ı tabiiye derslerinin de konulabileceği belirtilmiştir. Ayrıca gerekli olan irade-i seniyyenin bir an evvel çıkacağına ümit edildiği vurgulanmıştır.⁴¹ Ancak beklenen bu irade çıkmamış, okul ise açılışından ancak 5 yıl sonra Maârif Nezaretinin verdiği ruhsat ile resmiyet kazanmıştır.⁴²

St. Paul cemiyeti tarafından Tarsus'a gönderilen Jenanian, okulun başına getirilmiş, Lashlan ise öğretmen olarak tayin edilmiştir. Okula kurucu müdür olarak bir Amerikalının değil de bir Ermeni'nin tayin edilmesi, şüphesiz misyonerlerin Ermenilerin sempatisini kazanma amacını güttüklerini göstermektedir. Jenanian, aslen Zor Sancağı'ndan olup Türkiye'deki misyoner okullarında eğitim görmüştür. Adana'da Protestan cemaatine vaizlik yaparken yalan yanlış söylemlerde bulunmasından dolayı dönemin Adana Valisi Abidin Paşa tarafından şehirden kovulmuştur. Bunun üzerine Amerika'ya giden Jenanian, bir süre din eğitimi aldıktan sonra burada evlenmiş ve misyoner şirketi tarafından 30 bin lira maaş ile şirketin temsilcisi olarak okul açmak üzere Tarsus'a gönderilmiştir.⁴³ 1888 yılı başlarında Tarsus'a gelen Jenanian, hazırlıkları tamamladıktan sonra irade-i seniyye çıkmasını ve ruhsat almayı beklemeksizin, 22 Kasım 1888 tarihinde 8 öğrenci ile St. Paul Enstitüsünü açmıştır.⁴⁴ Yıl sonunda ise öğrenci sayısı 33 kişiye ulaşmıştır.⁴⁵ Öğrencilerin tamamı Ermeni olup kuvvetle muhtemel ki tamamı Protestan ailelerin çocuklarıdır.

Okul açıldıktan sonra Jenanian, Tarsus'taki faaliyetlerini hızlandırmıştır. St. Paul Enstitüsü bünyesinde yürütülen bu faaliyetler neticesinde şehirdeki Protestanların merkezinin Protestan Kilisesi'nden yavaş yavaş Amerikan okuluna doğru kaymaya başladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum, şehirdeki Potestan ruhanî reisi ve vâizi nezdinde hoş karşılanmamıştır. Jenanian'ın Protestan vâiz Agop Efendi'yi şehirden kovdurması huzursuzluğun daha da artmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Tarsus Protestan Cemaati Reis-i Ruhanîsi Vekili Minas Cereciyan, Jenanian'ın asıl emel ve niyetini daima gizlediğini, amacının mensubu olduğu misyoner şirketini güçlendirmek, ardından da yerel yönetime müdahale ederek karışıklık çıkarmak olduğunu belirtmiş ve bu durumu hükümete şikâyet etmiştir.⁴⁶

41 BOA. HR.TO. 148/101.

42 BOA. Y.PRK.MF. 4/36.

43 BOA. İ.DH. 1217/95284.

44 Kocabaşoğlu, age., s. 201.

45 Brian Johnson, "St. Paul Okulu'ndan Tarsus Amerikan Koleji'ne Bir Okulun Dönüşümü", *Toplumsal Tarih*, Şubat 2006, sayı: 146, s. 33; Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika, s. 200, 201.

46 BOA. İ.DH. 1217/95284.

1891 yılında Mac Lashlan okuldaki görevinden ayrılarak İzmir'e gitmiş ve burada International College'i kurmuştur. Hartune Jenanian ise 1893 yılında belki de yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı okuldan ayrılmış ve yerine bir American Board misyoneri olan Dr. Thomas D. Christie atanmıştır. Dr. Christie geldikten sonra Jenanian, Konya taraflarında açılacak olan 8 adet misyoner okulunun yerlerini tespit etmek için seyyar müfettiş olarak tayin edilmiştir. Üç dört ay Konya'da kalan Jenanian hazırladığı raporunda, okul olarak kullanmak için ilk etapta evler kiralanacağını ve bu evlerin bir kısmının ibadethane olarak düzenleneceğini, gerekli eleman ve öğretmen ihtiyacının ise Tarsus, Maraş ve Antep Amerikan okulu mezunlarından temin edileceğini belirtmiştir. Durumun öğrenilmesi üzerine bu gibi faaliyetlere müsaade eden yöneticilerin ihanetle iştiğal etmiş olacaklarından, kesinlikle müsaade edilmemesi yönünde de irade-i seniyye çıkmıştır.⁴⁷

Tarsus Amerikan Okulunun asıl gelişmesi Dr. Christie'nin 27 yıllık müdürlüğü döneminde olmuştur. Mütevelli heyetinin ve danışma kurulunun kararıyla okul, 1893 yılının Kasım ayında American Board (ABCFM)'un yönetimine geçmiştir.⁴⁸ 2 Aralık 1893 tarihinde de Osmanlı Maârif Nezareti tarafından ruhsatlandırılarak idadî statüsünde yabancı okul olarak tanınmıştır.⁴⁹ Kurulduğu yıllarda kiralık bir binada eğitime başlayan St. Paul Enstitüsü, Dr. Christie döneminde gerek eğitim gerekse de fiziki şartlar açısından hızlı bir gelişme göstermiştir. 1895 yılında Eliot Shepard'ın eşi tarafından yapılan bağışla iki katlı bir bina satın alınmıştır. Bu binanın yanındaki üç dönümlük arsa ise önce kiralanmak suretiyle daha sonra da satın alınarak okula tahsis edilmiştir. Böylece St. Paul Enstitüsü Câmî-i Nûr Mahallesi'nde bugünkü yerine taşınmıştır. Bu yeni bina Eliot Shepard'ın kızının ismine izafeten Marguerite Shepard Hall olarak isimlendirilmiştir. İlerleyen yıllarda ihtiyaçlar doğrultusunda okula yeni binalar eklenmiştir. 1898 yılında Dr. Christie'nin eşi Mrs. Christie'nin kendi parasıyla yaptırdığı ve babasının adını verdiği iki katlı Brewer Hall binası hizmete açılmıştır. Bu binanın bir odası ilerleyen yıllarda okulda oldukça etkili olan Young Men's Christian Assaciation/Y.M.C.A. (Genç Hristiyan Erkekler Cemiyeti) için tahsis edilmiştir.

1899 yılında ise Maraş Amerikan Yetimhanesi'nin katkılarıyla yaptırılan iki katlı Maraş Hall hizmete girmiştir. Şehrin en görkemli binası olan Stickler Hall'ın yapımına ise 1905 yılında başlanmıştır. Ancak bu binanın ruhsatsız olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dr. Christie hükümetin bu konuda kendisine yaptığı uyarıları dinlemeyerek binanın yapımına devam etmiş-

⁴⁷ BOA. İ.DH. 1309/1311.

⁴⁸ Kocabaşoğlu, age., s. 201.

⁴⁹ Maârif Salnâmesi, 1318, s. 1044, 1045.

tir.⁵⁰ İlk olarak 1911 yılında kullanıma açılan binanın tam olarak bitirilebilmesi ise I. Dünya Savaşı yıllarını bulmuştur.⁵¹ Böylece okul, binaları ve bahçesiyle bir kampüs hâline gelmiştir. Ayrıca halkın daha çok yaylak olarak kullandığı Namrun'da da yazlık bir okul olarak kullanılabilir bir bina da temin edilmiştir.⁵² Namrun'daki bu okulun, çok sıcak olan yaz aylarında öğretmen ve bir kısım öğrencilerin eğitime devam ettikleri yazlık bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Namrun'daki bu yazlık okulda bulunan öğretmen ve öğrencilere yönelik bazı olumsuz saldırıların da yaşandığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.⁵³ Yalnızca erkek öğrencilerin eğitim gördüğü idadî statüsündeki okulun, 1888 yılında 8 kişi olan öğrenci sayısı ilerleyen yıllarda hayli artış göstermiştir. Şüphesiz bunda Protestan misyonerlerinin, Ermeniler başta olmak üzere Hristiyan cemaatler üzerinde yaptıkları propagandanın etkisi büyüktür.

Bu çalışmaların sonucu olarak okulda Ermeni çocukları ile birlikte az sayıda da olsa Rum çocuklarının da bulunduğu görülmektedir. Okul sadece Tarsus'tan değil Adana, Maraş, Antep gibi çevre vilâyetler ile bunlara bağlı kaza ve köylerden de öğrenci kabul etmektedir. Örneğin 1895-1896 ders yılında okulda 7 öğretmen ve 30 farklı yerleşim biriminden gelen 65'i Ermeni, 14'ü Rum ve 1'i de Amerikalı olmak üzere toplam 80 öğrencinin bulunduğu görülmektedir. 1897 yılında 11 öğretmenin görev yaptığı okulda, 7 vilâyetten 134 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerden 95'i yatlıdır. Toplam öğrencinin %16'sını Rumlar oluşturmaktadır.⁵⁴ Maârif Salnâmelerinde ise 1898 ile 1901 yılları arasında okulda 92 yatlı öğrencinin öğrenim gördüğü belirtilmektedir.⁵⁵

Maârif Salnâmeleri ile diğer kayıtlar arasında öğrenci sayılarında görülen farklılığın nedeni, muhtemelen okulda resmî kaydı olmayan öğrencilerin bulunması ve bunların salnâmelerde belirtilmemesidir. 1902-1903 ders yılında okulda eğitim gören 204 öğrencinin milliyetlere göre dağılımı şöyledir: 152 Ermeni, 36 Rum, 12 Arap, 2 Türk, 1 Kürt ve bir de İtalyan.⁵⁶ Bu öğrencilerin, 86'sı Gregoryen, 71'i Protestan, 39'u Ortodoks ve 6'sı da Katolik mezheplerine mensuptur. İkisinin ise okula kısa süreli devam eden Müslüman öğrenciler olduğu görülmektedir.⁵⁷ Mevcut 12 Arap öğrencisinin Hristiyan olduğu anlaşılan okula, Türk ve Kürt gibi Müslüman öğrencilerin de alınmış olması önemli bir gelişmedir. 1907 yılında ülkedeki tüm Amerikan

⁵⁰ BOA. *DH.MKT.* 1131/82.

⁵¹ Johnson, *age.*, s. 34.

⁵² BOA. *Y.A.HUS.* 335/67; BOA. *DH.MKT.* 2073/2.

⁵³ BOA, *Y.A.HUS.* 335/ 84.

⁵⁴ Kocabaşoğlu, *age.*, s. 202.

⁵⁵ Uğuz, *agt.*, s. 237.

⁵⁶ Kocabaşoğlu, *age.*, s. 202.

⁵⁷ Johnson, *age.*, s. 33.

okulları hakkında hazırlanan bir raporun Tarsus ile ilgili kısmında, Tarsus Amerikan Okulunda tamamı Ermeni ve Protestan olan 200'den fazla öğrencinin eğitim gördüğü ve Müslüman öğrenci bulunmadığı belirtilmiştir.⁵⁸ 1914-1915 ders yılında ise okula kayıt yaptırılan 260 öğrenciden 35'inin Müslüman olduğu görülmektedir.

St. Paul Enstitüsü olan okulun adı 1915 yılında St. Paul Koleji olarak değiştirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın şiddetli bir şekilde devam ettiği bu tarihte Mersin'deki Amerikan Konsolosluğu ile yapılan yazışmalar neticesinde okul Osmanlı askerleri için kısa bir süre kışla olarak kullanılmıştır.⁵⁹ I. Dünya Savaşı yıllarında ve Millî Mücadele sırasında sıkıntılı zamanlar geçiren okul, zaman zaman kapanma durumuna kadar gelmiştir. Bu yıllarda okulun öğrenci sayısında hayli azalma olduğu görülmektedir. Savaş yıllarında okulun fiziki yapılarında da bir kısım tahribatlar olmuştur. 1893 yılından beri okul müdürlüğünü yürüten Dr. Christie, 1920 yılında 77 yaşında iken görevinden ayrılmış ve yerine Paul E. Nilson tayin edilmiştir. Mr. Nilson'un müdürlük yaptığı 1920-1925 yılları, okulun öğretmen kadrosunun ve müfredatının kökten değiştiği dönemdir. I. Dünya Savaşı'nda sonra Tarsus'un Fransızlar tarafından işgali sırasında şehirde bulunan Ermeniler, Fransızlarla işbirliği yaparak Türk halkını zor durumda bırakmıştı. Bunun üzerine şehri Fransız işgalinden kurtarmak amacıyla başlatılan Millî Mücadele döneminde, çoğunlukla Ermeni öğrencilere hizmet vermekte olan St. Paul Koleji de hâliyle eskisi gibi rahat çalışma ortamı bulamamıştır.

Öğrenci sayısındaki düşüş nedeniyle okul zaman zaman kapanma durumuna gelmiştir. Hatta 1920 Mayısının başında okulun hem kolej hem de akademi bölümünün kapandığı, okulda 30 yetim çocuk dışında öğrenci kalmadığı görülmektedir. Bunun üzerine Okul Müdürü Mr. Nilson'un çalışmaları, Adana'daki Yakın Doğu Yardım Örgütü ve Hristiyan Genç Erkekler Cemiyetinin katkıları ile 5 Haziran 1920 tarihinde St. Paul Enstitüsü bünyesinde bir meslek okulu açılmıştır. Kısa sürede sayıları 100'ü bulan bu öğrencilere, misyon derslerinin yanında hazırlanan atölyelerde dokumacılık, terzilik, marangozluk, ayakkabıcılık, kalaycılık gibi iş kollarında dersler verilmiş ve bu sayede işgal yılları boyunca okul açık kalabilmiştir.

I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında şehirdeki gayrimüslim nüfusunun azalmasına paralel olarak, okuldaki Müslüman öğrenci sayısında bir artış gözlenmektedir. Durum böyle olunca da okul yönetimi, eğitim politikasında köklü bir değişikliğe giderek faaliyetlerini Müslümanlar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalarında da başarılı olmuştur. Nitekim 1923 yılında okulda mevcut 139 öğrenciden 94'ünün Türk olduğu görülmekte-

⁵⁸ BOA. Y.PRK.MF. 5/20.

⁵⁹ BOA. HR.SYS. 2415/53.

dir.⁶⁰ Aynı yılın sonbaharında Tarsus'a gelen Roger P. Matteson okulda Ermeni, Rum, Suriyeli Hristiyanlar ile birlikte Türk ve Arap Müslüman öğrencilerin de eğitim gördüğünü belirtmektedir.⁶¹

Kolej, 1923 yılına gelindiğinde ise; Hristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır.⁶² Bu konudaki en ciddi suçlama, Kampüs'te yapılan Hristiyan ayinlerine Türk çocuklarının da katılmış olmasıdır. Okul yönetimi tarafından kapatılma kararına itiraz edilerek, Müslüman öğrencilerden ve velilerinden kendilerinin zorla kiliseye getirilmediğine, tamamen kendi istekleriyle geldiklerine dair imzalı belgeler alınmış ve okulun tekrar açılması için müracaatta bulunmuştur.⁶³ Bu süreçte okulun yeniden açılması için Türk makamlarının diplomatik yollarla baskı altına alındığı da görülmektedir. Batı Anadolu'daki Yunan zulmünü, hazırladığı raporla dünya kamuoyuna duyuran Amerikalı komutan Amiral Bristol bile Tarsus Amerikan Okulu'nun kapatılmasından duyduğu üzüntüyü gerekli makamlarına bildirmiştir.⁶⁴ İki yıllık bir aradan sonra 29 Eylül 1925 tarihli ve 667/4047 numaralı emr-i âlî ile okulun tekrar açılmasına müsaade edilmiştir.

Bu tarihte okulun dinî geçmişinin en açık sembollerinden olan St. Paul Koleji ismi, Tarsus Amerikan Okulu olarak değiştirilmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin millî eğitim sistemini benimseyerek tüm yurttaşların yararlanacağı bir eğitim programı uygulamaya başlamıştır.⁶⁵ Tarsus Amerikan Okulu, kuruluşundan itibaren Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar büyük bir gelişim ve değişim göstermiştir. Bu süreçte okul, genel anlamda Osmanlı toplumundaki Hristiyan cemaatlerin ihtiyaçlarına yönelik olarak Tarsus ve çevre şehirlerden temin ettiği öğrencileri, akademik ve dinî eğitim ile yetiştiren bir Protestan mektebinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin gençliğine lâik bir eğitim sunan, devlet denetiminde modern bir okul hâline gelmiştir.

FRANSIZ OKULLARI

Tarsus'ta Fransızlara ait okullar da bulunmaktaydı. Bunlardan biri Fransız Capucins Cemiyeti'ne ait olup paralı ve parasız eğitim birimleri vardı. Küçük Minare Mahallesi'nde yer alan bu okul, 1899 yılında açılmıştır. Paralı bölümde (École Payante) Fransızca, Türkçe, Arapça ve Farsça ile genel şark tarihi ve coğrafyası, dil bilgisi ve fen bilimleri dersleri verilmiştir. Okulda 1912 yılında 24'ü Müslüman olmak üzere 60 öğrenci eğitim görmüştür. Aynı yıl 57 öğrencinin eğitim gördüğü parasız bölümde ise (École

⁶⁰ Sezer, *age.*, s. 78.

⁶¹ Roger Matteson, *Tarsus'taki Yıllarım (1923–1927)*, Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi-8, Tarsus 2007, s. 13.

⁶² Sezer, *age.*, s. 78.

⁶³ Johnson, *age.*, s. 36.

⁶⁴ BOA, HR.İM. 140/105.

⁶⁵ Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006, s. 44; Johnson, *age.*, s. 37.

Gratuite) Türkçe ve Ermenice ders yapılmakta, ayrıca Fransızca kursları verilmiştir.⁶⁶ Tarsus'ta Fransız Sainte-Famille Rahibeleri Cemaatine ait bir de kız okulu ve çocuk bakımevi bulunmakta idi. Bu okul da 1899 yılında açılmış olup Kızılmurad Mahallesi'nde yer almıştır. Hem yatılı hem de parasız gündüzlü eğitim veren okulun bünyesinde çocuklara Fransızca öğretilen bir de çocuk bakımevi mevcuttu. 1912 yılında 6 yatılı öğrencinin bulunduğu okulda, 10'u Müslüman olmak üzere toplam 200 kız öğrenciye eğitim verildiği ifade edilmektedir.⁶⁷ Bu okul 19 Aralık 1918 tarihinde Tarsus'u işgal eden Fransız askerleri için kışla olarak kullanılmıştır. Savaşın bitmesinden sonra ise kısa bir süre Türk Kız Okulu ardından da Türk Ocağı olarak hizmet vermiştir.

RUHSATSIZ OLARAK FAALİYET GÖSTEREN OKULLAR

1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile tüm yabancı kurumlara ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak misyonerler, bağlı buldukları devletlerin siyasi nüfuzunu kullanarak irade-i seniyye çıkmasını beklemeksizin okullarını açmakta bir sakınca görmemişlerdir. Daha sonra da okullarına ruhsat alabilmek için diplomatik unsurları devreye sokup bir nevi Osmanlı hükümetini ruhsat vermeye mecbur bırakmışlardır. Tarsus'ta bulunan tek ruhsatlı Amerikan Protestan Okulu olan St. Paul Enstitüsü de böyle bir oldu bitti ile ruhsatlandırılmıştır. Hatta bu konuda irade-i seniyye çıkmamış okul, Maârif Vekâleti'nin verdiği ruhsatnâme ile sonradan resmîyet kazanmıştır. Ancak Tarsus'ta bulunan tek Amerikan destekli Protestan kuruluşu bu okul değildir. Mersin'deki Amerikan Okulunun müdürü olan Dr. David Metheny, Tarsus'ta yoğun olarak yaşayan Nusayrîler arasında Protestanlığı yaymak amacıyla, yaşları 8 ile 15 arasında değişen Nusayrî çocuklarını, yasak olmasına rağmen okuluna almış, hatta bir kısmını da gizli yollarla Amerika'ya göndermiştir. Metheny'nin Tarsus'taki işlerini ise aslen Lübnanlı ve Osmanlı vatandaşı olan Yusuf adında bir Protestan'ın yürüttüğü görülmektedir.⁶⁸

Bu kişinin, Tarsus'un özellikle Musalla ve Ömerli Mahallelerinden, ikna ettiği Nusayrî ailelerin kız çocuklarını, Mersin'deki Amerikan Okuluna gönderdiği belirlenmiştir. Devlet tarafından bu konuda tedbir alınması üzerine, Metheny'nin talimatı ile 1896 yılında Tarsus'taki evinin bir odasını okul hâline getirip burada 4'ü kız, 8'i erkek, altı yedi yaşlarında 12 çocuğa Protestanlık eğitimi vermeye başlamıştır. Ruhsatsız bu okul devlet tarafından yedi sekiz ay sonra haberdar olunmuş, okul kapatılarak sorumlular

⁶⁶ Şişman, *age.*, s. 173.

⁶⁷ *Age*, s. 174.

⁶⁸ Uğuz, *agt.*, s. 240.

hakkında gerekli işlemler yapılmıştır.⁶⁹ Tarsus'ta 1901 yılında iki yeni ruhsatsız okul açılmıştır. Bu okullardan birisinin kime ait olduğu bilinmemekle birlikte diğerinin Mersin'deki Amerikan Misyonerlerine ait olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine 5 ay önce eğitime başlayan, öğretmen ve öğrencileri Osmanlı vatandaşı olan bu okulun ruhsatsız olduğu, hatta usulü daire-since bir irade-i seniyye ve ruhsat-ı resmiye müracaatı dahi olmadığı gerekçesiyle faaliyetlerine izin verilemeyeceği Amerika'nın Mersin Konsolosluğu'na bildirilmiştir.⁷⁰

Amerikalı Protestanlar tarafından bir diğer okul açma girişimi de 1910 yılında olmuştur. Kiralık bir binada önceden açılmış olan okul bu tarihte kapatılınca, müdürü tarafından ruhsat alabilmek ve okulu yeniden açabilmek için müracaatta bulunulmuştur. Yerinde yapılan inceleme sonucunda hazırlanan raporda; okulun iptidai statüsünde açıldığı ancak daha sonra Protestan Mezhebi üzerine eğitim veren bir okul hâline geldiği, bu durumun da diğer mezhep mensubu Hristiyanlar tarafından hoş karşılanmadığı gerekçesiyle kapatıldığı belirtilmiştir. Ancak okulun mekâtib-i husûsiye olarak Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 129. Maddesi hükmüne uygun tedrisat yapması halinde diğer Amerikan müesseseleri gibi muamele görmesinde bir sakınca görülmemiş ve 30 Ağustos 1910 tarihinde ruhsatı verilmiştir.⁷¹ Böylece Tarsus'ta Amerikalı Protestanlara ait resmî okul sayısı ikiye çıkmıştır. Ancak resmî ruhsatı aldıktan sonra okulun tekrar açılıp açılmadığı, açıldıysa da ne zamana kadar açık kaldığı konusunda ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

SONUÇ

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunda önemli dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Gerek iç ve gerekse dış faktörlerden dolayı Osmanlı toplumunda sosyal ve ekonomik alanın dışında eğitim alanında da önemli bir takım gelişmeler yaşanmıştır. III. Selim ve II. Mahmud dönemiyle birlikte başlayan eğitim alanındaki reformlar, Tanzimat Fermanı'yla birlikte hız kazanmıştır. 1839 yılında Meclis-i Umûr-ı Nâfia kurularak eğitim-öğretim işleri bu kurumun emrine verilmiş ve bu alanda teşkilatlanma çalışmaları da hız kazanmıştır. 1845 yılında memleketin maârif meseleleri sorumluluğunda olarak Meclis-i Maârif adıyla geçici bir maârif teşkilâtı kurulmuştur. 1846 yılında ilk defa doğrudan tüm ülkenin eğitim ve öğretim işlerinden sorumlu bir kuruluş olan Meclis-i Maârif-i Umûmî kurulmuş, aynı yıl ayrıca

⁶⁹ BOA. MF.MKT. 340/38.

⁷⁰ BOA. MF.MKT. 612/14; BOA. DH.MKT. 469/69.

⁷¹ BOA. Irade Maârif (I.MF). 16/1328.

vakanüvis Esad Efendi başkanlığında Mekâtib-i Umûmiye Nezareti kurularak eğitimi modernleştirmek amacıyla önemli adımlar atılmıştır.⁷²

Tanzimat Döneminde Osmanlı eğitim sisteminde yapılan bir önemli değişiklik de, 1 Eylül 1869 yılında yayınlanan ve Saffet Paşa tarafından hazırlanan “Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi”dir.⁷³ Nizamname ile eğitimde ilk defa sistemleşme ve kanunlaşmaya gidilmiştir. Bu nizamname ile ülkede öğretim basamakları Batı’da olduğu gibi 3 gruba ayrılmıştır; İlköğretim, Orta öğretim ve Yükseköğretim. Islahat Fermanıyla ayrıca gayrimüslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine uygun; ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan bu gelişmeler, tüm imparatorluğu etkilediği gibi, Mersin ve Tarsus’ta yaşayan insanları da etkilemiştir. Bu iki kentin nüfus yapısının büyük bir çoğunluğu, Müslümanlardan oluşmaktadır. Kentte, Müslümanların yanı sıra Ermeni, Rum, Maruni gibi gayrimüslim cemaatlere mensup Osmanlı vatandaşları ile yabancı devlet vatandaşları da yaşamaktadır.

Genel olarak bakıldığında, 19. yüzyılın sonlarına doğru Mersin ve Tarsus kentinde yaşayan gayrimüslimler, hem şehrin yönetim mekanizmasında hem de sosyo-ekonomik yapısında aktif rol oynayarak şehrin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu dönemde her iki kentte gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ve yabancı devlet vatandaşları tarafından açılan okullar karşımıza çıkmaktadır. Her iki kentte yaşayan gayrimüslimler, Islahat Fermanı’nın getirdiği haklardan yararlanarak kendi çocuklarının eğitimi için kendi okullarını açmışlardır. Bu ferman sonrasında Mersin ve Tarsus’ta yaşayan Rum, Ermeni ve Maruni kökenli gayrimüslim Osmanlı vatandaşları okullarını açarak eğitime başlamışlardır.

Yabancı devletler tarafından açılan okullar genel olarak misyonerlik amacıyla açılmış ve bu yönde eğitim veren okullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu okullar içerisinde en önemlisi 1888 yılında St. Paul Enstitüsü adıyla eğitim öğretime başlayan Tarsus Amerikan Koleji’dir. Amerikan Koleji, kurulduğu tarihten itibaren Amerika’nın en etkili misyoner örgütü olan American Board teşkilâtının en önemli misyon merkezlerinden biri olmuştur. Osmanlı döneminde Ermeniler ağırlıklı olmak üzere gayrimüslimlere hizmet veren okul, Cumhuriyet’ten sonra strateji değiştirmiş ve Türkiye Cumhuriyetinin Millî Eğitim sistemini yer alarak Türk gençlerine hizmet vermeye başlamıştır. Tarsus’ta Amerikan Kolejinin dışında Fransız Capucins rahiplerinin kontrolünde erkek ve kız olmak üzere 2 Fransız okulu bulunmaktadır. Mersin’de açılan Katolik okulları da Fransız “ Capucins” tarikatına mensup din adamları tarafından açılmıştır. 20. yüzyılın başı itiba-

⁷² Kodaman, *age.*, s. 11-13; Mahmud Cevad, *age.*, s. 31-36.

⁷³ *Age.*, s. 92.

riyle Mersin’de 2’si Osmanlı tebası olan gayrimüslimlere, 4’ü yabancı devletlere ait toplam 6 okul bulunmaktadır.

Sonuç olarak Mersin ve Tarsus’ta yaşayan gayrimüslim Osmanlı tebası olan vatandaşlar ile yabancı devletler, Islahat Fermanı’nın getirdiği haklardan yararlanarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir biçimde okullaşma çalışmaları içerisine girmişlerdir. Her iki kentte yüzyılın sonlarına doğru kendi çocuklarını eğitmek amacıyla sayıları artan gayrimüslim ve yabancı okullar bulunmaktadır. Bu okullarda dini eğitim verilmekle birlikte kültürel alanda da bilgiler verilmiştir. Azınlık ve yabancıların kurmuş oldukları okullar genel olarak, 1920’li yılların başlarına kadar varlıklarını sürdürmüştür. Bu okullardan uyum sağlayanlar eğitimlerine devam etmişlerdir. (Tarsus Amerikan Koleji gibi.) Uyum sağlamayanların ise 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla beraber varlıkları sona ermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- “Maarif Nezareti Mektubi Kalemi: (MF. MKT.) Nr. 304/5., 237/20, 340/38, 612/14”;
- “Hariciye Tercüme Odası: (HR.TO.) Nr. 148/84, 148/101”;
- “Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi: (DH.MKT.) Nr., 1408/68, 469/69”;
- “Yıldız Perakende Maarif Nezareti: (Y.PRK.MF.) Nr. 4/36, 5/20”;
- “İrade-i Dahiliye: (İ.DH.) Nr. 1217/95284, 1217/95284, 1309/1311”;
- “Daliliye Nezareti Mektubi Kalemi: (DH.MKT.) Nr. 1131/82, 2073/2”;
- “Yıldız Sadaret Hususi Maruzat: (Y.A.HUS.) Nr. 335/67”;
- “Yıldız Sadaret Hususi Maruzat: (Y.A.HUS.) Nr. 335/84”;
- “Hariciye Nezareti Siyasi: (HR.SYS.) Nr. 2415/53”;
- “Bab-ı Asafi Mektubi Mühimme: (A. MKT. MHM.), Nr. 700/5”;
- “İrade-i Maârif: (İ.MF.) Nr. 16/1328”;

Salnameler/Yıllıklar

- Maarif Salnameleri: 1316, 1317,1318, 1319.
- Şark Ticaret Yıllıkları,(Annuaire Oriental du Commerce): 1905.

Kitaplar ve Makaleler

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*; M.Ö.1000-M.S.2010, Pegem Yay., Ankara 2010.
- BOZKURT, İbrahim, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin Tarihi (1847-1928)*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Mersin 2012.
- CEVAD, Mahmud, *Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı -19. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-* (Haz. Taceddin Kayaoğlu) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- CUÏNET, Vital, *La Turquie d'Asie, Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'asie Mineure*, İSİS Press, C. 2, İstanbul 2001.
- JOHNSON, Brian, “St. Paul Okulu'ndan Tarsus Amerikan Koleji'ne Bir Okulun Dönüşümü”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 146, Şubat 2006, ss.32-37.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, “Amerikan Okulları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. II, İstanbul 1985, ss.495-500.
- _____, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.
- KOÇAK, Cemil, “Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.485-494.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- KODAMAN, Bayram, SAYDAM, Abdullah, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, ss. 475-496.
- MATTESON, Roger, *Tarsus'taki Yıllarım (1923-1927)*, Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi-8, Tarsus 2007.
- ÖZ, Hikmet, *Bilinmeyen Tarsus*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.baskı, Ankara, 1998.
- POLAT, İlnur, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerinde Bir İnceleme”, *Beleten Dergisi*, TTK Yayınları, C. LII, Sayı: 203, Ankara 1988, ss. 627-652
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

- SEZER, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- ŞİŞMAN, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. II, İstanbul 1985, ss. 456-475
- VAHAPOĞLU, M. Hidayet, *Osmanlı'dan Günümüze Azımlık ve Yabancı Okullar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- YILDIZ, Özgür, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilâtı*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

حضرت هفت صد

مدینه منوره
 ۸ ربیع الثانی
 تکریم و تبریک
 بیرون قونوستان
 لدر الاضرب و دنیا
 بعد از به
 نجاوند کیفیت
 بیاد اولی
 وزیر
 بیرون قونوستان
 لدر الاضرب و دنیا
 بعد از به
 نجاوند کیفیت
 بیاد اولی

EK 2: BOA, Y.A.HUS. Dosya No: 335, Gömlek No: 84 Tarih: 12 Rebiülevvel1313 (2 Eylül 1895) Tarsus'taki Amerikan Okulunda çalışan öğretmenler ve öğrenciler karşı yapılan saldırılar hakkında.